

ראיון עם הבן

אליהו הרץ (אדוארד סקוברונסקי)

מראיין: תומאש צ'ייקובסקי

25 בדצמבר, 2006

תצלום: תומאש צ'ייקובסקי Photo: Tomasz Czajkowski

Edward Hertz-Skowronski

אחי הבכור **מקס** (מקסימיליאן) היה עורך-דין, השני **דולפי** (אדולף) היה רופא בצרפת, ואילו אחי השלישי **קורט** (ישראל) עלה לארץ ישראל. בשנים מאוחרות יותר היה אחי קורט שליח של התנועה (מפלגת הפועלים המאוחדת) ושל ההסתדרות בארצות שונות, לרבות ארצות אפריקה אשר למדינת ישראל לא היו יחסים דיפלומטיים עמן. היו לו קשרים גם בארצות ערב. הוא ידע ערבית.

אילו בתי-ספר סיימת?

בלובלין - 'הגימנסיה ההומניסטית'.

האם אתה זוכר את המורים שלך?

מעט מאוד, כי במחנה חליתי בטיפוס. זה השפיע על הזיכרון, וכבר לא יכולתי להמשיך בלימודים. האחים ניסו לעזור לי, אבל זה לא הסתדר.

שמי **אדוארד הרץ-סקוברונסקי**, אבל למעשה שמי מהבית היה הרץ. נולדתי ב-20 באפריל 1920 בעיר **סאנוק**. אבי שירת אז בצבא הפולני בסאנוק.

ספר על החיים שלך מהתחלה.

מה שזכור לי זה שאבי היה קצין בצבא פולין. הוא היה ראש לשכת הביקורת הצבאית במפקדה המחוזית של לובלין והיה ממונה על כל היחידות של הנהלת הסגל (D.O.K 2).

הוא שרת ב**בריסק** ואחרי זה ב**שלונסק** ועסק בארגון של כל היחידות. ב-1923 העבירו אותו ללובלין, והוא עבד באותה המסגרת עד לצאתו לגמלאות.

ספר על גורלך, על ילדותך.

הלכתי לבית הספר. היו לי שלושה אחים ועוד אחות מאומצת, **מינקה**. אימצנו אותה, כי היא הייתה יתומה.

משפחת הרץ

האב, האם ושלושת ילדיהם: מימין הבן הבכור מקס, באמצע קורט, משמאל דולפי.
אליהו (אדק) עדיין לא נולד. על הקיר תמונתה של סבתא רחל.

Hertz family

Parents and their children: Max at the right, Kurt in the middle, Dolfi at the left of the picture.
Eliyahu (Edek) wasn't born yet. On the wall is the picture of grandmother Rachel.

היכן גרת?

ברחוב נייצלה 10. גרו אתנו שכנים טובים מאוד, וכל הדיירים היו בערך באותה הרמה. היו לנו יחסים טובים מאוד עם האנשים.

ספר על מרכזה של לובלין - קרקובסקיה פשדמיישצ'יה, כיכר ליטבסקי.

אני זוכר ששם תמיד שיחקנו בכדור. במקום נשאר הריסות של בניינים ממלחמת העולם הראשונה. ברחוב הראשי היו הרבה חנויות, מקום של מפגשי אנשים, בתי קפה...

האם הלכת לבתי קפה?

לא. אני עדיין לא הלכתי, אבל אני זוכר שאמי ואבי היו יושבים שם.

כיצד הרגשתם לפני המלחמה - יהודים או פולנים? כיהודים.

האם היו עוד יהודים בצבא?

לא, לא היו. ידענו שהרב פרנקל למשל היה רב-סרן ועוד.

כיצד זכורה לך לובלין?

אני זוכר שהיו באים אלינו קצינים והיו אומרים: "נו, יאנק, תחתום שאינך יהודי, שאתה נוצרי." אבי היה עונה: "איני יכול לעשות זאת. אני פולני, אבל..." היו לו אפילו הצטיינות מהצבא, כמו למשל חרב - מתנה של המרשל פילסודסקי.

האם אביך סיפר על המרשל פילסודסקי?

סיפר שהיה בפגישות עמו בקרקוב ובמקומות אחרים שאבי עבד בהם.

האם היה לך קשר עם הרובע היהודי? האם ביקרת שם?

כן, היו לנו מכרים שם שהיו באים אלינו. לאבי לא היה זמן פנוי, כי תמיד היה עסוק.

היו באים אנשי צבא לבקש עזרה, לרוב בימי שני ושלישי, ואבי היה שומע ועוזר. יום שלישי היה יום של בכי.

מי פגע באנשים אלו?

אני לא יודע, או מאהבת או אחרים... בשבת היו יוצאים לשתייה ולמפגשים.

האם אתה ביקרת ברחובות הרובע היהודי שליך המצודה? האם הכרת את הסביבה?

כן. שם היה הקן של תנועת הנוער 'השומר הצעיר', ולפעמים הלכתי לשם.

תוכל לספר משהו על האזור הזה? מה זכור לך?

היה זה רובע די עני. גרו שם אנשים שלא הכרתי, ולא היה לי כל קשר אתם. אם היה קשר, היה זה רק עם ילדים בני-גילי או קצת יותר מבוגרים. דיברנו על כדורגל, זה בערך מה שעניין אותנו.

ולתנועת הנוער הלכת?

אחי הגדול ממני היה לוקח אותי. היה בינינו הבדל בגיל - כשש שנים.

הוא היה הפעיל ביותר בתנועת 'השומר הצעיר'. את כל הטיולים והפעילויות הוא ארגן.

האח קורט (יושב שני משמאל) עם חברי ילדות
Brother Kurt (sits second from the left) with his childhood friends

1935. Edek with his parents at a street in Lublin

1935. אליהו (אדק) עם הוריו ברחוב לובלין

1939. שלושה אחים בלובלין. במרכז דולפי שהגיע לחופשת קיץ מצרפת, מימין מקס, משמאל אדק
1939. Three brothers in Lublin. From left to right: Edek, Dolfi, Max

איזה אח?

ישראל. או כפי שכינינו אותו, קוֹרְט.

האם תוכל לספר על זה עוד? האם אתה היית פעיל בתנועה הזאת?

פעיל? מעט מאוד. בגיל הזה, בהיותי בן 15-16, עניין אותי ספורט.

מה דעתך, אילו יחסים היו בין היהודים לבין הפולנים בלובלין לפני המלחמה?

קשה לי להגיד לך. לי אישית היו חברים פולנים בבית המגורים שלנו כבר מגיל צעיר ביותר: **טדז'יק, יורק, בן של מוטרשביץ', בן של פיטינסקי.**

האם היו לך חברים פולנים יותר מחברים יהודים? כן. בהתחלה, בהיותי בן 9-10, כמעט כל החברים שלי היו פולנים.

האם ביקרת בבית-כנסת?

כן. הלכתי לבית הכנסת... כאשר היו חגים גדולים, מיוחדים. לא בשבתות, רק בחגים. היו באים אלינו ומבקשים את אבי לבוא, כי הוא היה אדם חשוב מאוד.

ואתה הלכת עם אביך?

כן. הבנים האחרים כבר למדו באוניברסיטה. היו בינינו הבדלי גיל גדולים.

מה זכור לך מבית הכנסת?

לאבי היה שמור מקום כבוד בבית הכנסת, ליד כותל המזרח...

היכן זה היה?

אינני זוכר. אבל היה זה בית-כנסת גדול. אבי היה שם בהנהלה.

האם היית בבית הכנסת הגדול?

כן. פעם נכנסתי לשם, אבל אינני זוכר.

האם היית פעם ברחוב קרוויצקה?

כן, הייתי. הייתי עובר שם בדרך לשדות.

כיצד אתה זוכר את הרחוב?

(עונה מאוד בשקט) למען האמת אני זוכר שהיה זה רחוב, אבל אינני זוכר דברים אחרי מחנה הריכוז.

כיצד אתה זוכר את תחילת המלחמה? איפה היית אז?

הייתי בלובלין. פתאום שמענו אווירונים. היינו בבית. אבי גויס עוד לפני כן. אני זוכר שאבי כבר היה בגמלאות, אבל כל הזמן הוא זומן לצבא - שיעזור, שיבדוק. כל הזמן היו באים אלינו קצינים.

פרצה המלחמה, מה קרה לך לאחר זה?

הייתי רק עם אחי מֶקס שהגיע מוורשה. אחי דולפי למד רפואה בצרפת, קיבל את הדיפלומה שלו, וחודש לפני המלחמה הגיע הביתה לחופשת קיץ. המלחמה מצאה אותנו כאן בבית. אחי קורט היה בארץ ישראל, כי כבר בשנת 1935 נסע לשם.

מה קרה לך?

הייתי עם המשפחה. מה יכולנו לעשות? היו הפצצות. אבי לקח אתו את האח הרופא, דולפי, כי הוא קיבל פקודה לצאת לכיוון רומניה. אני רק יודע מפי קרוב-משפחה שהוטל על אבי לארגן שם משהו. היה שם גם הבן של פיטינסקי. היינו ידידים, בערך בני אותו הגיל. כאשר התברר שהגרמנים מתקרבים, אמר אבא לאחי: "לך לרומניה ותצטרף שם לצבא הפולני, אם יהיה צורך בזה." כך עשה גם **לֶשֶק פיטינסקי**. גם הוא שמע בקול אבי. לשק הצטרף לצבא **שיקורסקי**, ואחי נסע לצרפת - גם שם היה צבא פולני. [1*]

מה עשית אתה? היכן היית?

הייתי בלובלין. אני זוכר כיצד הגרמנים נכנסו. לא נתנו לי לצאת לרחוב. הגרמנים נכנסו, היו הפצצות, ישבנו.

ספר מה קרה אחרי זה.

התחילו באקציות נגד היהודים. ידענו שלוקחים אנשים לעבודות, ואחרי זה היה על היהודים לענוד את הטלאי. אבי היה כנראה ליד קאטיין. איני יודע מה קרה שם. אבי היה עם הצבא על הגבול עם רוסיה. אבי פשט את המדים של הצבא הפולני, וכאזרח נסע ל**לוצק**. שם הוציא תעודות שהוא סוחר.

אמי אמרה לי ולאחי מֶקס שכאן אין לנו מה לעשות. היא אמרה שהיא ואחותי יישארו במקום, ואנחנו נברח לכיוון **לבוב**, לשטח הסובייטי.

*1. בספטמבר 1939, לאחר התמוטטות צבא פולין, נמלטו אלפי פולנים דרך רומניה כדי להמשיך ולהילחם בגרמנים. לוחמים פולנים השתתפו בהגנה על צרפת במהלך הפלישה הגרמנית במאי 1940, בקרב על בריטניה, בכיבוש איטליה (בקרב הקשה במונטה קסינו) ועוד.

בפריז קמה ממשלת פולין הגולה, ולאחר נפילת צרפת היא קבעה את מקום מושבה בלונדון. בראשה עמד הגנרל שיקורסקי.

במה עזרת?

עזרתי בכך שהתקבלתי לעבודה בחברת 'קומפאסי' - חברה גרמנית לגביית מס הכנסה מהפולנים. עובדי החברה היו פולנים. בחברה היו זקוקים למתורגמן, ואני ידעתי גרמנית. בהוראת אנשי הארגון עברתי למשרד גרמני אחר, שבו חיפשו שליח. במשרד הגרמני הייתה מנהלת חשבונות, ותפקידי היה להעביר לה את כל המכתבים שהתקבלו באותו היום. אמרתי שזה רחוק מאוד, ואני לא אספיק להגיע באותו היום. אבל בדרכי הייתי עוצר בארגון שלנו. אנשינו היו פותחים את המכתבים, בודקים אותם, סוגרים אותם מחדש - ואני המשכתי במילוי שליחותי: להעביר את המכתבים ליעדם. כך עבדתי הרבה זמן.

כיצד זה קרה שלא הוכנסת למחנה ריכוז?

יום אחד, בהיותי ברחוב, נשמע לפתע קול פיצוץ. מישהו זרק רימון. הגיעה המשטרה, סגרה את כל הרחובות, תפסה את כל אלה שהיו ברחוב והכניסה אותם לבית הסוהר, לפוויאק (Pawiak). שבועיים ישבתי בבית הסוהר, ואז שלחו אותי לאושוויץ. באושוויץ לא היה מקום, והעבירו אותי לגרוס ריזן - מחנה ריכוז לא רחוק מאושוויץ.

משם שלחו אותי לעבודה במחנה הלפאנו. בהלבאו היה בית-חרושת למנועי מטוסים.

בכל המחנות האלה התייחסו אלי כאל גוי. לא ידעו שאני יהודי.

נתנו אוכל, אבל מעט.

ידעתי גרמנית. המהנדס, מנהל המפעל, היה צריך אותי לעבודה במשרדו כמתורגמן. הוא היה נותן לי מנה נוספת של אוכל.

באו למחנה יהודים הונגרים, ואני זרקתי להם דרך הגדר את האוכל הנוסף שקיבלתי. איש ש"ס ראה ממגדל השמירה איך אני זורק אוכל ליהודים ההונגרים וירה בי. לקחו אותי למרפאה, והרופאים הוציאו את הכדור מכתפי.

במחנה היה רעב גדול.

היו שם טטרים. הם אכלו מתים. היו מדליקים מדורות ואכלו.

למפקד המחנה היה כלב שנקשר אלי. תמיד היו לי כלבים וחיות. בילדותי, בבית הוראי, תמיד היו אתי בעיות, כי הייתי מביא בעלי-חיים לחצר. גם הכלב הזה נקשר אלי. עברו כבר חמישה-שישה ימים ללא אוכל, והאנשים אמרו לי: "אָדק, תפוס את הכלב, ואנו כבר נעשה משהו."

1943. אדק חבר במחתרת הפולנית א.ק.
Edek a member of AK. 1943

אחר כך חזרנו ללובלין. הזמנים היו קשים, קשים מאוד, ואני ואחי מקס ברחנו לוורשה.

למה אתה מתכוון ב"זמנים קשים"?

הגרמנים לקחו יהודים לעבודות כפייה קשות, הכו אותם.

הפולנים עזרו קצת. באמצעות מכר פולני אני ומקס קיבלנו תעודות לידה של פולנים. היה לנו מראה של פולנים ודיברנו רק פולנית, ולא היו יכולים לזהות אותנו.

האם אתה זוכר את היחס של הפולנים?

מה אני יכול להגיד?

אילו חברי הטובים הפולנים היו יודעים שאני יהודי, אינני יודע מה הייתה תגובתם.

הייתי חבר בארגון א.ק. [2*] בוורשה, ואיש לא ידע שאני יהודי.

ראינו ברחובות פולנים עם בקבוקי משקאות חריפים, שאותם קיבלו תמורת מסירה של יהודי לשטונות. היו באים אלינו לחפש יהודים. לא פעם דרשו מאנשים להוריד את המכנסיים.

בי לא חשדו מעולם. היו בטוחים מעל לכל ספק שאני בן לאצולה הפולנית.

מה עשו אנשי הארגון לאלה שמסרו אנשים לגרמנים?

ארגון א.ק. היה ארגון חלש יחסית, ואני עזרתי שם.

*2. א.ק. (A.K. ארמיה קריובה) - המחתרת הפולנית הלאומית, צבאה של ממשלת פולין הגולה על אדמת פולין.

הכלב התקרב אלי, אני ליטפתי אותו. האנשים תפסו אותנו ואכלו אותנו. איני יודע כיצד.

מה עוד לספר?

חיפשו את הכלב.

מפקד המחנה השתולל מכעס: "איפה הכלב שלי?!"

הוא העמיד אותנו למסדר ואיים: "כל עשירי יוצא להורג!"

היה צורך להסגיר מישהו. ידעתי שאם מישהו יסגיר אותי, לא אחזיק מעמד. קמתי בעצמי והודיתי באשמת.

המפקד סטר לי והכה אותי. השיניים נשברו לי.

נפלתי. לא היו לי כבר כוחות, וידעתי שלא אחזיק מעמד.

המפקד אמר: "לא. לא אהרוג אותך. אתה תמות מרעב." הוא נתן פקודה לסגור אותי במרתף כלשהו.

סגרו אותי במרתף, לא הרחק מהיציאה מהמחנה. שומר ס"ס בשער היה עובר הלוך וחזור מול אשנב המרתף שבו שכבתי. ראיתי את השומר דרך החלון הקטן שהיה קבוע בקיר המרתף, קרוב לתקרה.

היה זה מזל שפתאום קראו לו. הוא הניח את קערת האוכל שהייתה בידי לזמן-מה על אדן החלון והלך. עד היום איני יודע כיצד יכולתי לטפס לגובה של שניים או שניים וחצי מטר ולתפוס את האוכל שלו. הוא חזר וצעק: איפה האוכל שלי?! אבל דלת התא הייתה סגורה, ולא עלה בדעתו שזה אני.

לאחר יומיים קיבל מפקד המחנה צו העברה למקום אחר, והגיע מפקד חדש. המפקד החדש הוציא אותי מהכלא.

פינו את הבסיס. זה כבר היה סוף המלחמה.

שלחו אותנו ל**בוכנוולד**, ומשם הובילו אותנו ל**ברגן בלזן**. הלכנו ברגל ומשכנו עגלות של גרמנים. בברגן בלזן כבר הייתי חולה לגמרי. ביום האחרון כבר לא היה אוכל בכלל.

האנגלים שחררו את ברגן בלזן. הם נתנו לאסירים בשר לאכול. האסירים התנפלו על האוכל ומתו. אני הייתי כל כך חלש עד שלא יכולתי לאכול. זה היה המזל שלי. הייתי עלול למות מהאוכל.

משקלי אז היה 24 קילו.

למחנה הגיע ה**רוזן פולקה ברנדוט משבדיה**.

בתקופת המלחמה קיימה שבדיה קשרי מסחר עם גרמניה הנאצית. אם מתוך רגשי אשמה ורצון לכפר על עוונם, אם מתוך חשש מפני איבת העולם - המשלחת השבדית לקחה בתום המלחמה אסירי מחנות לשבדיה על מנת לטפל בהם ולשקם אותם.

לקחו אותי לבית-חולים בעיר השבדית **אודבֵּלָה (Uddevalla)**.

בשבדיה לא האמינו שאשאר בחיים. הייתי חולה מאוד. וכרגיל - נס. האחיות הראשיות, **בְּרִיטָה וִינְבֵּרְג**, קיבלה שלוש זריקות של פניצילין עבור כל החולים. היא בחרה בי והזריקה לי זריקה אחת... שכבתי שם, ומפעם לפעם

1946. אדק בבית מציליו-ידידיו השוודים אָרְנֵט וּבְרִיטָה וִינְבֵּרְג
1946. Edek at his Swedish savers-friends home

היא הייתה מגיעה כדי לשאול אם זה עזר.

דיברתי קצת גרמנית... ובעלה היה כתב ספורט וידע גרמנית. הוא הגיע, ואנחנו דיברנו. הוא שאל אותי על המשפחה שלי. אני אמרתי לו שאינני יודע היכן הם. אח אחד היה אז בצרפת, אח שני בישראל ואח שלישי בפולין. אני לא יודע... התיידדנו. איני מבין: היו שם יותר משמונים איש, והיא בחרה בי. הייתי מאוד חולה. כולם התחילו כבר ללכת, ורק אני עדיין שכבתי. מכל מקום, האחות ובעלה לקחו אותי אליהם. לביתם. לא היו להם ילדים, והייתי אצלם כמו ילד. אחרי שמונה חודשים קיבלתי מכתב. הייתה לי כתובת בשוויץ, ידעתי שאחי היה שם. הוא כתב כאשר היה עדיין בצבא הפולני שם. מה עוד אני יכול לספר? על אבי.

ידוע לי שאחי רצה להוציא את אבי מהגטו, אבל היהודים בגטו ביקשו מאבי שלא יעזוב אותם: "אתה מציל אותנו. אתה יודע גרמנית, היית פעם בצבא ואתה יודע מה לעשות." לא נתנו לו לעזוב את הגטו.

אבי ואמי, יחד עם אחותי, נשלחו לבלז'ץ.

אביך, אמך ואחותך נשארו בגטו בלובלין?

כן. כאשר אבי חזר מלוצק, הוא השתדל לחזור הביתה ללובלין.

מתי קיבלת מהם ידיעה אחרונה?

לי היו כבר ניירות אריים. אחי עורך הדין, שגם לו היו ניירות אריים, בא כפולני אל ההורים והציע להם שייסעו לפולאווי בתור פולנים. היהודים בלובלין ביקשו את אבי: "אל תעזוב אותנו. אתה היחידי שיכול להגן עלינו, אתה היחידי שידע מה לעשות." והם לא נסעו.

למה האח רצה להעביר אותם לפולאווי?

כי שם היה ניתן למצוא דירה. אחי מצא דירה אצל מכרים פולנים ורצה שההורים יעברו לשם ויתחבאו. פולאווי לא רחוקה מלובלין.

איזה אירוע בזמן המלחמה או במחנה הריכוז השפיע על המשך חיך?

העבודה במחנה הייתה קשה מאוד. לקחו אותנו לעבודה קשה בהרמת אבנים לסלילת דרכים. בגרוס רוזן היה קשה, קשה מאוד.

כיצד הסתדרת נפשית עם העבר שלך?

אני לא יודע. תמיד הייתי... וזה השפיע פחות. כאשר אנשים היו רעבים, תמיד מצאו קצת עשב. אני לא יודע... אני לא יודע כיצד הסתדרתי, תמיד איכשהו המשכתי...

האם כעת אתה נזכר במחנות הריכוז שהיית בהם?

כן.

האם חוזרים אליך האירועים האלה?

לפעמים חוזרים... אני חולם... אז אני כמעט אבוד.

על מה אתה חולם?

אני חולם שרודפים אחרי, שמכים, שבאים... שאנו עומדים בפניהם, שהגרמנים עומדים ומכים... כל הזמן קורה משהו - מה שראית והיית. לא תמיד אתה שם, אבל אתה רואה את זה.

האם סיפרת למישהו כאן בישראל על מה שעבר עליך?

לא הרבה... סיפרתי. כולם יודעים, כל אחד הרגיש את זה. זאת אומרת, אני משתייך לארגון אסירי מחנות ריכוז לשעבר.

האם אתה חולם על לובלין מלפני המלחמה?

לובלין... לפעמים, אבל לעתים רחוקות מאוד, זה נדיר.

בעבר חלמתי על החברים שלי.

אני יכול לספר לך דבר מעניין אודות הפיטינסקים. היו להם שני בנים, טדז'יק ולשק. טדז'יק היה החבר שלי, מגיל שלוש עד לגיל 15-16. היינו מאוד קשורים. אחד לא היה הולך בלי השני. היינו חברים.

לשק היה החבר של אחי קורט, זה שעלה לישראל.

מה קרה? ב-1939 לשק היה חייל בצבא הפולני. הצבא הפולני התפרק. לשק, יחד עם אחי הרופא דולפי, נסע לרומניה. בגבול רומניה אבא אמר להם שזה הסוף, שאין להם מה לעשות ברומניה... שיברחו לצרפת, לאנגליה, לצבא של שיקורסקי.

אחי הצטרף ליחידות של הצבא הפולני בצרפת.

לשק הצטרף לצבא של שיקורסקי באנגליה. יחד עם יחידתו, בפיקודו של גנרל אנדרס, עבר דרך מצרים והגיע לארץ ישראל. בהיותו בארץ ישראל נפגש עם אחי קורט בקיבוץ עין-שמר. מארץ ישראל עבר לשק עם הארמיה האנגלית לאיטליה, ושם נהרג בקרבות הקשים במונטה קסינו. הוא היה קצין.

פיטינסקי, אביהם של לשק וטדז'יק, היה אלכוהוליסט. תמיד התלונן בפני אבי.

אחרי הכיבוש הגרמני פתח חנות מכולת, לא רחוק מהבית ברחוב נייצלה.

אמי באה לקנות במכולת שלו.

הוא אמר לאמי: "חכי בצד עם כל היהודים עד שהפולנים יגמרו לקנות."

אמי ספרה על המקרה הזה עם פיטינסקי במכתב ששלחה לורשה, אל אחי מקס ואלי.

כאב לנו מאוד לשמוע על זה.

מה כתבה אמך במכתב הזה?

תמונה מצרפת וזו מישראל. אני באמצע, וזה דולפי.
זה כבר אחרי המלחמה? כתוב כאן: "1946, פריז, לאחר המלחמה."

זה כאשר דולפי היה בצבא בשוויץ. מה שהיה אתו זה מעניין. הוא חזר לצרפת והצטרף לצבא ליד שטרסבורג. זה היה על הגבול בין שוויץ לבין גרמניה. כשהגרמנים פלשו לצרפת, והצבא הצרפתי נסוג, דולפי כבר ידע מה קורה, מה עושים הגרמנים ליהודים. בהפתעה ובבלבול של הימים הראשונים הוא לקח את כל החיילים היהודים מהיחידות הפולניות בצרפת והעביר אותם אל מעבר לגבול, לשוויץ. כארבעים איש. אחר כך חזר לצרפת והיה חבר בתנועת המחתרת בשם צרפתי, זיאן מונדן.

עוד תמונות..

כאשר עבדתי במסגרת הא"ק, ארגון המחתרת הפולנית...

מנין שם המשפחה הפולני שלך, סקוברונסקי?

היה אציל פולני, **סקוברונסקי**, ואחד מבני הדודים שלו היה חבר שלי במשך זמן מה. היינו בחופשה בקזימייז', הוא היה בן-גילי והתיידדנו. אחרי זה כבר לא פגשתי אותו. והכומר הזה... שהיה שם, אמרתי לעצמי שהשם הזה מאוד מתאים לי. וכך היה. ופתאום אמרתי ששמי סקוברונסקי.

בכל תקופת המלחמה חייתי כפולני בשם בדוי, ואיש לא חשד בי שאני יהודי.

עם תום המלחמה, בבית החולים השבדי, באו אנשי המשטרה השבדית כדי לרשום לנו תעודות זהות. רצו לרשום אותי בשם סקוברונסקי. אמרתי להם את שמי האמיתי: **אני הרץ**. כל החברים מסביב אמרו: הוא השתגע, אנחנו יודעים שהוא סקוברונסקי. אז רשמו אותי **הרץ-סקוברונסקי**. וכך נשארתי.

(תמונות נוספות משנת 1945)

האם היית רוצה למסור לדור הצעיר הפולני בלובלין את מחשבותיך?

אני יכול רק לומר שצריכים לזכור שהייתה פעם תקופה כזאת... להגיד שפעם חיו יהודים ופולנים יחד, שהיו זמנים כאלה. אחר כך זה השתנה, התחילו לשנוא אלה את אלה. בילדותי לא הרגשתי שנאה, כי כל החברים שלי היו פולנים. היינו ילדים, ואף פעם לא חשבנו שאנחנו שונים מהם. שיחקנו בכדור, היינו יחד...

את השינוי התחלנו להרגיש ב-1937 או 1938. מאז, אני חושב, התחלנו להרגיש שקיים הבדל בין הפולנים והיהודים.

הייתי רוצה להוסיף עוד עובדה חשובה: בשנת 1939 עמד אבי בראשה של משלחת לאיסוף כסף למען הצבא

אחותי המאומצת מינקה
My adopted sister, Minka

כתבה שהזמנים קשים ושלא יודעים מה יהיה מחר. היא כתבה רק שפיטינסקי לא היה בסדר. כאשר אחותי ביקשה ממנו לחם, הוא לא נתן לה.

ואנחנו כל השנים התנהגנו אחרת. תמיד עזרנו. כך זה היה.

הייתי רוצה לבקש אותך שתספר על התמונות שברשותך, שתספר מי הם האנשים.

אין בהן סדר. לא היה לי זמן... זה אבי, ובתמונה השנייה אמי. עוד היה לי... אלה אבי ואמי בשנת 1935 בלובלין. זה בלבוש אזרחי. זה כאשר היה כבר בפנסיה... אלה שלושת האחים שלי בשנת 1939. אלה אני ואחי שהיה בצרפת - זה הרופא דולפי. וזה העורך-דין ששמו היה מקס (מקסימיליאן). אדוארד, זה אני, יחד עם אמי. זו

1946. שלושה אחים נפגשים בפריז אחרי המלחמה. מימין לשמאל: דולפי, אדק, קורט
Three brothers meet each other in Paris after the war. From left to right: Kurt, Edek, Dolfi

הייתי אצל רופאים רבים. אחי רצה לקחת אותי ולעזור לי כדי שאוכל להמשיך ללמוד. לאחר מחלת הטיפוס לא הלך לי, אני פשוט שוכח... אני לא יכול... זה לא מסתדר.

האם סלחת לגרמנים?

לא. לגרמנים לא סלחתי. לא.

הגרמנים הם... אני לא יכול לומר זאת, אני עבדתי אצל הגרמנים, אבל השנאה אליהם נשארה בי. אני לא יכול לסלוח בגלל הוריי... בגלל הסבל שראיתי, בגלל מחנות הריכוז. הייתי שם וראיתי כיצד הרגו אנשים.

ראית זאת בלובלין?

בוודאי. זו הייתה ההתחלה, ואחרי זה עברתי לוורשה.

ספר מה ראית בהתחלה בלובלין.

בלובלין ראיתי כיצד בפתאומיות היו באים ותופסים אנשים, מכים, הורגים. מי יהודי... זה לצד שמאל, זה לצד ימין. לקחו אנשים לעבודות והכו אותם.

הפולני!

היו לי תמונות, איני יודע איפה, אני צריך לחפש. לקחו אותן ממני.

אבל יש לך שני ספרים ותמונות מלובלין. האם תוכל להציג אותם כעת?

אני לא יודע היכן הם... אני לא רוצה...

מה אתה חושב על החיים? למען מה לחיות בכלל?

אנו חייבים ללחום למען החיים.

אני מאמין שיהיה טוב יותר. יש לנו בישראל קשיים עם הערבים. זו בעיה קשה כי המוסלמים בכלל אינם רוצים להכיר בנו. זה לא רק אותנו, זה גם את הנצרות, את כולם.

האם הגשמת את המטרות שלך, את החלומות מהילדות, מהנעורים?

לא...

רציתי, אבל לא יכולתי ללמוד.

האם עכשיו אתה אדם מאושר?

מאושר? קשה לומר מאושר כאשר אתה חושב על ההורים, על הקרובים ביותר. טוב לי. יש לי ידידים, קרובים, אני בביתי ומרגיש טוב. זו המולדת שלי, ואני חייב לעשות כל מה שאני יכול.

כי אתה כל כך שלו... ונדמה לי... כיצד אתה יכול להיות כזה לאחר כל מה שעברת בזמן המלחמה?

פגשתי אנשים טובים.

אנשים שלא הכירו אותי רצו לאמץ אותי.

בריטה וארנט וינגרד היו חשוכי ילדים. היו ביניהם חיכוכים, ואני הייתי מגשר ביניהם. לכן אהבו אותי ולא רצו שאעזוב אותם. נסעתי לצרפת, אל אחי הרופא. הוא עבד במכון פסטר. הוא הזמין את בני הזוג למכון וזימן עבורם קונסיליום של רופאים. הרופאים מצאו מהי הסיבה לכך שאין להם ילד ונתנו להם פיתרון. האישה הרתה וילדה בת.

לאחר שנתיים עזבתי את צרפת. הם התקשו להיפרד ממני, אבל אמרתי להם שבישראל נמצאים האחים שלי. הם באו לבקר. כיום הם כבר לא בחיים. רק בתם חיה. בצעירותה היא באה ארצה כמתנדבת, והייתה בקיבוץ עין-שמר אצל אחי קורט. למדה עברית. גם היא אחות במקצועה. עד היום אני מתכתב איתה. היא כמו אחות. היום היא כבת שישים.

האם לאחר המלחמה חשבת לחזור לפולין?

לא... לא היה לי... אין לי שם אף אחד.

האם אני יכול לצלם אותך על רקע התמונה התלויה על הקיר?

האם אתה יודע מה התמונה הזו? זה הפוגרום בפולין, ליד ורשה... הפולנים גרמו לשרפה של העיר היהודית. הייתי רוצה לפגוש את חבר ילדותי, את טדז'יק, אבל אינני יודע כיצד לחפש אותו. אני לא יודע אם הוא בכלל בחיים. זה היה הידיד שלי... תמיד היינו יחד. אני לא יכול למצוא אותו. האם ישנה אפשרות כזאת?

כתבתי לעירייה בשנות החמישים, אבל הם לא השיבו. אותו הייתי רוצה לפגוש ולספר לו על לשק: על כך שהוא ואחי נפגשו בישראל, שאחי קיבל אותו כמו את, ושהוא נסע מכאן ונהרג במונטה קסינו.

האם אתה מתגעגע לפולין?

לא. לא מתגעגע. אני מתגעגע לראות משהו, אבל קשה לי לומר... איבדתי שם את הכול. כיצד לזכור את פולין כאשר ראיתי שם מאורעות כל כך רעים? אני לא מספר לך על הכול... אני ראיתי כיצד הפולנים הורגים יהודים. "צריך להרוג את היהודי", כך אמרו. לא לי, אבל לאחרים. אני חייתי בין הפולנים כבן למשפחת אצילים פולנית.

בין אלה שהייתי ביניהם לא ראיתי אהבה אל יהודים ולא שמעתי מילה טובה על יהודים.

באיזו שנה הגעת למחנה?

בשנת 1943, במאי.

האם אתה זוכר את מרד גטו ורשה?

את המרד של היהודים, כן. לא יכולנו לעזור להם. ניצלו רק אלה שהצליחו לברוח דרך תעלות ביוב. לא יכולתי לעזור. חיפשתי ברחובות... אבל לא יכולתי.

מה לעשות. האם אני יכול לשנות את הפולנים?

לא כולם היו רעים, אבל הרוב.

בהיותנו ילדים לא חשבנו על זה, ולא היה הבדל בינינו.

מה הייתה תגובתך כאשר קיבלת את המכתב ממני ואת הבקשה לראיין אותך?

הלכתי לבן-דוד שלי לספר לו. אמרתי לו שאני מוכן להתראיין, בגדר היכולת שלי. אני גם אמרתי שאין לי כל סנטימנטים... שאני לא יכול לשכוח.

יכולתי לספר לך עוד על כל אנשי הצבא והגנרלים שהיו באים לאבי בימי שני כשהם שיכורים עדיין. בפיהם היו סיפורים על כסף שהפסידו בקלפים, והם ביקשו מאבי עזרה והצלה. הם נשארו ללא כסף. הם היו אומרים שהם רוצים להתאבד, ואבי היה מנחם אותם ואומר להם שימצא דרך לצאת מהצרות.

היו בתי-חולים בהנהלתו של אבי, והיה ביכולתו לעזור להם.

האם אתה מרגיש כעס כלפיהם על שלא עזרו לאביך?

היה בלגן כזה... לא כל אחד יכול היה לעזור... הם גם פחדו, כי הגרמנים הרגו את כולם - את הקצינים ואת אנשי הצבא שתפסו. אותו הדבר עשו הרוסים. אין לחשוב שבקאטין היה אחרת.

מה הייתה ההרגשה שלך כאשר פנה אליך פולני שרוצה להיפגש אתך ולדבר על אודות לובלין? כיצד הגבת?

היה לי קשה, אבל חשבתי: אני אומר להם מספר מילים... אחר כך נרגעתי. אמרתי לעצמי שאני מוכן, למה לא?

שהפולנים ידעו שהייתה אוכלוסייה שעבדה, שהתגוררה בפולין והרגישה טוב. היו בפולין תקופות של ידידות בין הפולנים לבין היהודים ו...

אבל אחר כך הכול השתנה?

כן, אינני יודע אם זה... הגיעה הכנסייה, הכול השתנה. אבל למען האמת, לא היו הבדלים גדולים בינינו. אני לא ראיתי אותם.

תמליל הראיון בפולנית: **תיאטר NN**
תרגום מפולנית לעברית: **שרה ברנע**